

Teorije i istraživanja predrasuda u dječjoj dobi

Jelena Maričić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Sažetak

U radu se daje pregled psiholoških spoznaja o razvoju predrasuda u dječjoj dobi pri čemu se kao dva najčešća pristupa ističu socijalno-kognitivna teorija razvoja predrasuda te razvojna teorija socijalnoga identiteta. Dok se prva u većoj mjeri oslanja na kognitivne aspekte razvoja, potonja naglašava da do predrasuda dolazi samo ako postoji snažno poistovjećivanje djeteta s vlastitom socijalnom grupom, ako su u njegovoj grupi prisutne predrasude ili ako postoji snažno natjecanje, odnosno sukob između vlastite i vanjske grupe.

Budući da su teorije o razvoju predrasuda u dječjoj dobi relativno malobrojne, pa i nedostatne za objašnjenje različitih tipova dječjih predrasuda u ovom se području koriste i različiti teorijski pristupi predrasudama odraslih koji se onda nastoje prilagoditi dječjoj dobi. Od različitih pristupa (temeljeni na ličnosti, kognitivistički i socio-kognitivistički, socijalno-psihološki te evolucijski) detaljnije se obrađuju i komentiraju socijalno-psihološki pristupi. Pri primjeni navedenih pristupa za objašnjenje predrasuda u dječjoj dobi naglašava se nužnost uvažavanja specifičnosti dječjega razvoja kao što su dječja potreba za pojednostavljanjem, nemogućnost apstraktnoga mišljenja te manja mogućnost suprotstavljanja socijalnim utjecajima. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se bolje objasnili različiti tipovi predrasuda u dječjoj dobi.

Ključne riječi: predrasude, dječje predrasude, kognitivistička objašnjenja predrasuda, razvojna teorija socijalnoga identiteta

UVOD

Predrasude se definiraju kao negativna vrednovanja grupe ili pojedinaca na temelju grupne pripadnosti (Crandall, Eshleman i O'Brien, 2002), a sastoje se od spoznajne, emocionalne i ponašajne sastavnice. One se također mogu definirati

---

✉ Jelena Maričić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1, 10000 Zagreb.
E-pošta: jelena.maricic@pilar.hr

Rad je realiziran u okviru znanstvenoga projekta „Društveni stavovi i međugrupni odnosi u hrvatskom društvu“, koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

kao održavanje negativnih osjećaja prema grupi i njezinim pripadnicima ili kao negativno tretiranje grupe i njezinih pripadnika (Brown, 1995). Iz potonje je definicije vidljivo da je kod predrasuda naglašena emocionalna sastavnica te da se one manifestiraju ponašajnom sastavnicom. Predrasude se mogu iskazivati na različite načine, a već je Allport (1954) naveo mnoge od njih, kao što su izbjegavanje pripadnika manjinske skupine, ismijavanje i „govor mržnje“, različita alokacija resursa, fizički napadi, etničko čišćenje te genocid. Predrasude prema osobama s invaliditetom često se ne temelje na antipatiji, već, primjerice, na infantiliziranju takvih osoba ili pak na emocionalnoj nelagodi koju tjelesni nedostaci izazivaju kod promatrača. Potrebno je primijetiti da se načini manifestiranja predrasuda u velikoj mjeri razlikuju, no da su svi uvredljivi za žrtvu.

U novije se vrijeme sve više istražuju suptilniji načini iskazivanja predrasuda, poput modernoga rasizma ili modernoga seksizma, koji se, među ostalime, iskazuju tako da osoba negira probleme s kojima se pripadnici određene diskriminirane skupine susreću (Ekhammar i Akrami, 2003). Mogli bismo pretpostaviti da će takvim predrasudama i njihovim manifestacijama biti sklona i djeca; ona, naime, do deset godina znaju da nije primjereno otvoreno iskazivati predrasude, no korištenje implicitnih mjera potvrđuje da su prikrivene predrasude i dalje prisutne (Baron i Banaji, 2006).

Postoje tri temeljne skupine objašnjenja predrasuda odraslih, a na sličan se način mogu kategorizirati teorijska objašnjenja predrasuda u dječjoj dobi, iako je to područje do danas oskudno obuhvaćeno znanstvenim istraživanjima i teorijskim objašnjenjima. Temeljni se teorijski pristupi mogu podijeliti na pristupe temeljene na ličnosti, kognitivne pristupe te na socijalnopsihološke pristupe (Akrami, 2005). Nesdale (2004) navodi tri vrlo slična pristupa za razumijevanje predrasuda u dječjoj dobi, a to su objašnjenja temeljena na emocionalnoj neprilagođenosti, sociokognitivni pristup te objašnjenja temeljena na socijalnome odrazu i drugim socijalnopsihološkim procesima. Prvi, pristup emocionalne neprilagođenosti, u najvećoj mjeri odgovara pristupu temeljenom na crtama ličnosti. Tu se ubraja teorija autoritarnosti, tj. dječjoj dobi prilagođena teorija unutrašnjih stanja (Adorno i sur., 1950; prema Nesdale, 2004). S obzirom na činjenicu da se radi o dječjoj dobi, primjerenije je reći da se radi o emocionalnoj neprilagođenosti, a ne o crtama ličnosti, koje su ipak trajna značajka te su tek u manjoj mjeri definirane u razdoblju formiranja djetetove ličnosti.

Sociokognitivni je pristup utemeljen na naglašavanju važnosti promjena u kognitivnim sposobnostima, koje je potrebno promatrati u odnosu na socijalni kontekst. Frances Aboud (1988) je kognitivno-socijalnom teorijom razvoja predrasuda nadopunila Piagetova saznanja o kognitivnome razvoju uzevši u obzir utjecaje roditelja, vršnjaka, šire društvene zajednice i drugih važnih čimbenika u djetetovu životu.

Objašnjenja temeljena na socijalnom odrazu naglašavaju socijalizacijske procese u razvoju predrasuda (Horowitz i Horowitz, 1938), no najznačajnijom se socijalno-psihološkom teorijom smatra razvojna teorija socijalnoga identiteta (Nesdale, 2004), koja prednost daje socijalnim pred kognitivnim čimbenicima u oblikovanju predrasuda.

Osim ovih teorija spomenut ćemo i neke teorijske pristupe koji se tek u manjoj mjeri mogu primijeniti na predrasude u dječjoj dobi, poput evolucijskoga pristupa, teorije realnoga sukoba i teorije žrtvenoga janjeta. Također ćemo spomenuti evolucijski pristup te nekoliko novijih pogleda kojima se nastoji integrirati neke od postojećih teorija.

Teorijska objašnjenja razvoja predrasuda kod djece najčešće se odnose na etničke predrasude. Iako pristranosti temeljene na spolu, tjelesnom oštećenju i drugim kriterijima također postoje kod djece, njihov razvoj ne slijedi uvijek istu putanju (Powlishta, Serbin, Doyle i White, 1994). Etnička je pristranost najčešće istraživana stoga što ima velike posljedice za pripadnike manjina u društvenoj i akademskoj sferi te stoga što se s godinama povećava; primjerice, u dobi kada osobe počnu tražiti potencijalne partnere, one rijetko u obzir uzimaju pripadnike drugih etničkih skupina.

Pri pregledu teorijskih pristupa i empirijskih istraživanja koji doprinose razumijevanju predrasuda u dječjoj dobi treba voditi računa o nekoliko bitnih čimbenika:

- 1) *Razlikovanju kognitivnih procesa vezanih uz predrasude odraslih i djece*, tj. o potrebi za razgraničavanjem dječje nemogućnosti složenijih kognitivnih obrada od onoga što se inače poima pod pojmom predrasude. Preveliko korištenje kategorija pri donošenju prosudbi dovodi do preuveličavanja razlika među grupama, no kod djece je ono uvjetovano razvojnim stupnjem. Stupanj kognitivnoga razvoja dovodi i do svojevrstne "neusklađenosti" tako da se predrasude, stereotipi i diskriminacija ne pojavljuju simultano te kod djece postoji mala konzistentnost među različitim sastavnicama pristranosti (Aboud i Amato, 2001). One se mogu uskladiti tek u srednjem djetinjstvu, kada dijete ima određen stupanj kontrole nad svojim mentalnim i ponašajnim procesima i kada može te procese približiti jedan drugome, te se tek tada pojam dječjih predrasuda može približiti pojmu predrasuda odraslih.
- 2) *Neprimjenjivosti nekih teorija i objašnjenja predrasuda odraslih na predrasude u dječjoj dobi*. Treba imati na umu da su djeca ovisnija o svojoj okolini te da imaju kraće životno iskustvo od odraslih. Ona stoga nisu "odgovorna" za svoje predrasude na način na koji to mogu biti odrasli, iz razloga što možda jednostavno odražavaju stavove okoline ili izražavaju svoje neiskustvo.
- 3) *Velikoj različitosti među konkretnim mogućim objektima predrasuda*, primjerice, među etničkim skupinama i osobama s invaliditetom te

posljedično tome i neprimjenjivost istih teorija na različite skupine. Iako istraživanja pokazuju da isti ljudi često iskazuju predrasude prema različitim grupama (Ekhamar i Akrami, 2003), osjećaji povezani s tim predrasudama mogu biti posve različiti, poput mržnje, ljutnje, gađenja, sažaljenja i sličnoga te se stoga ista teorijska objašnjenja ne mogu primijeniti ili se moraju dodatno prilagoditi kako bi objasnila predrasude prema različitim objektima. Kod djece je dobivena slaba povezanost predrasuda prema različitim skupinama (Powlishta, Serbin, Doyle i White, 1994). Stoga je očito da se nastanku te načinima iskazivanja predrasuda prema pojedinim objektima mora prići kroz različite pristupe kako bi se uočila sličnost odnosno specifičnost pojedinih dječjih predrasuda.

Različiti pristupi u objašnjenju predrasuda, s posebnim naglaskom na objašnjenja predrasuda u dječjoj dobi

Pristupi predrasudama temeljeni na ličnosti

Pristupi temeljeni na ličnosti naglašavaju da sklonost predrasudama nije prvenstveno socijalnopsihološki fenomen, već da je taj fenomen u većoj mjeri objašnjiv čimbenicima unutar pojedinca. Tome u prilog govori činjenica da osobe različitoga socijalnog podrijetla mogu imati slične predrasude, a tu su činjenicu u svojim istraživanjima potvrdili brojni autori, poput Adorna (1950; prema Ekhamar i Akrami, 2003), Allporta (1954), te u novije vrijeme McFarlanda (2001).

U istraživanju Ekhammara i Akramija (2003) primijenjene su Skala modernih i klasičnih rasnih predrasuda (McConahay, 1986), Švedska skala modernoga i klasičnoga seksizma (Ekhammar, Akrami i Araya, 2000), Skala modernih i klasičnih stavova prema osobama s intelektualnim teškoćama (Akrami, Ekhammar, Claesson i Sonnander, 2006) te Skala stavova prema homoseksualnosti (Ekhammar i Akrami, u pripremi). Ekhammar i Akrami (2003) su proveli klaster analizu podataka dobivenih na NEO-PI Coste i McCraea iz 1985., koja im je omogućila podjelu sudionika na tri tipa ličnosti: previše kontrolirani (24%), premalo kontrolirani (28%) i otporni (48%). Dobiveno je da previše kontrolirani iskazuju najviše predrasuda (Ekhammar i Akrami, 2003).

Rani su se pristupi predrasudama (primjerice Allportov (1954)) usmjerili na razlike u osobnosti koje utječu na oblikovanje predrasuda. U tom je kontekstu vrlo poznata teorija autoritarne ličnosti. Autoritarna se ličnost definira kao ona koja teži autoritarnome društvenom sustavu te u velikoj mjeri traži poslušnost, podređenost i pokorno prihvaćanje autoriteta (Reber i Reber, 2001).

Verzija teorije autoritarne ličnosti prilagođena dječjoj dobi jest teorija unutrašnjih stanja (*engl. Inner State Theory*) Adorna i suradnika (1950; prema Nesdale, 2004). Teorija unutrašnjih stanja je psihodinamska teorija prema kojoj

djeca koja doživljavaju i prikrivaju bijes, neprijateljstvo, frustraciju i socijalnu anksioznost kao posljedice roditeljskoga stila odgoja imaju veću vjerojatnost da razviju predrasude. Prema ovoj je teoriji bitan čimbenik u stvaranju predrasuda autoritarna socijalizacija, stoga što netolerancija i autoritarnost roditelja prema djetetu utječu na to da dijete postane nesposobno tolerirati ikakve različitosti kod drugih ljudi. Djeca izložena prijetnjama i kažnjavanju nekonvencionalnoga ponašanja razvijaju neadekvatan ego. Budući da svoju agresiju ne smiju usmjeriti prema roditeljima, ona ju usmjeravaju prema skupinama koje se doživljavaju devijantnima, poput etničkih manjina, što roditelji često i odobravaju. Autoritarna se ličnost razvija tijekom adolescencije upravo na temelju takvih iskustava u djetinjstvu. Harris, Gough i Martin (1950) potvrđuju ovu teoriju nalazom da strože disciplinirana djeca, čije majke pokazuju malu toleranciju za njihove prijestupe te su sklone odbacivanju, imaju veću sklonost iskazivati rasne predrasude. Nalazi navedenoga istraživanja pokazuju da dječji stavovi prema pojedinim skupinama ovise i o vlastitome iskustvu odbačenosti. Istraživanje Kiesnera, Maass, Cadinu i Vallesea (2003) bavilo se odnosom iskustva vršnjačke odbačenosti, samopoštovanja i predrasuda te je potvrdilo važnu ulogu samopoštovanja u iskazivanju predrasuda u ranoj adolescenciji; naime, oni adolescenti koji imaju nizak status u svojoj vršnjačkoj grupi pojačano će iskazivati predrasude samo u slučaju kada imaju i nisko samopoštovanje.

Konstrukt koji je snažno koreliran s autoritarnošću, a posebice s desničarskom autoritarnošću, jest orijentacija socijalnoj dominaciji (Stones, 2006). Prema teoriji socijalne dominacije sva su ljudska društva strukturirana kao sustavi grupno utemeljenih društvenih hijerarhija (Sidanius i Pratto, 1999). Tu hijerarhijsku strukturu čine jedna ili manji broj dominantnih grupa na vrhu te veći broj podređenih grupa na dnu. Orijehtacija socijalnoj dominaciji je psihološki konstrukt vezan uz socijalnu dominaciju te na nju utječu najmanje četiri faktora: grupni status, socijalizacija, spol i temperament (Sidanius i Pratto, 1999). Tako nešto višu orijentaciju socijalnoj dominaciji imaju muškarci, dok su, vezano uz temperament, višu orijentaciju socijalnoj dominaciji pokazali oni probitačniji i manje empatični. Dva utjecajna faktora koja se u većoj mjeri mogu povezati s predrasudama kod djece jesu viši status grupe kojoj pripadaju te socijalizacija. U najvažnije socijalizacijske elemente koji utječu na orijentaciju socijalnoj dominaciji ubrajaju se obitelj, škola, religijski odgoj te različiti traumatski događaji (Sidanius i Pratto, 1999). Stonesovo (2006) je istraživanje stavova prema osobama homoseksualne orijentacije pokazalo da su predrasudama prema njima sklone osobe koje imaju visok rezultat na skali desničarske autoritarnosti, kao i osobe s visokom orijentacijom socijalnoj dominaciji (Sidanius i Pratto, 1999). Istraživanje Durieza, Soenensa i Vansteenkisteea (2007) doprinosi razumijevanju uloge roditelja vezano uz razvijanje autoritarnih i socijalno dominantnih ideja, a posljedično tome i predrasuda kod djece i adolescenata. Prema Duriezu i suradnicima (2007), roditeljsko poticanje postizanja ekstrinzičnih ciljeva, poput financijskoga uspjeha, te nedostatak poticanja postizanja intrinzičnih ciljeva, poput samorazvoja, vrlo će

vjerojatno potaknuti razvoj djetetovih predrasuda. Djeca takvih roditelja su vođena ka prihvaćanju socijalno dominantnih stavova te, u nešto manjoj mjeri, rigidnom poštivanju društvenih normi. Primjerice, ako su roditelji konzervativniji, djeca će biti kritičnija prema onima koji krše norme te će samu sebe ograničavati u kontaktu s informacijama i iskustvima koji bi mogli izmijeniti njihova uvjerenja, što također pridonosi razvoju i održavanju predrasuda (Duriez, Soenens i Vansteenkiste, 2007). I iz prikaza je ovoga rada vidljivo da suvremeni radovi o autoritarnosti i autoritarnoj ličnosti češće koriste okvir teorije socijalnoga učenja nego psihodinamski okvir.

U slučaju da su dječje predrasude snažno povezane s ličnošću, one bi trebale biti barem djelomično generabilne. Istraživanje Powlishte i suradnika (1994) pokazalo je da su, ako se predrasude ispituju na temelju fleksibilnosti mišljenja o pripadnicima određenih skupina, ista djeca sklona iskazivati predrasude temeljene na etničkoj pripadnosti, na spolu i predrasude temeljene na tjelesnoj građi, no ne i ako se ispituju na drugačiji način, primjerice mjerom socijalne distance ili mjerom preferencije slika. Stoga se očito u obzir moraju uzeti i neki drugi čimbenici.

Kognitivistička i socio-kognitivistička objašnjenja predrasuda

Prema Piagetovoj kognitivno-razvojnoj teoriji predrasuda, dječje su predrasude tek posljedica stupnja kognitivnoga razvoja i prateće potrebe pojednostavljivanja socijalnoga svijeta te stoga nemaju negativno značenje poput predrasuda odraslih. Djeca u predoperacijskome razdoblju zbog vlastitoga kognitivnog ograničenja stvaraju jasno odijeljene kategorije te nisu sposobna istu osobu smjestiti u veći broj kategorija. Osim toga, u dobi od četvrte do sedme godine, što se uglavnom preklapa s predoperacijskim razdobljem, djeca su egocentrična te su sklona vidjeti svijet iz vlastite perspektive. U dobi od sedme do desete godine ona svoju perspektivu od egocentrične mijenjaju u sociocentričnu, što znači da se usmjeravaju na preferenciju vlastite grupe. Sociocentrična je perspektiva potvrđena i u novijim istraživanjima (Cameron, Alvarez, Ruble i Fulgni, 2001), koja naglašavaju da ona ne znači "ono što je različito od mene je loše", već "ono što je slično meni je dobro". Djeca tek u dobi od pet ili šest godina postaju svjesna da su sličnija pripadnicima svoje rasne ili etničke skupine nego pripadnicima drugih skupina (Aboud i Mitchell, 1977; Black-Gutman i Hickson, 1996) te već i iz toga razloga ne mogu ranije ući u sociocentričnu perspektivu.

Neki istraživači pristranost prema vlastitoj grupi djelomično objašnjavaju time da ono što je djeci nepoznato u njima izaziva strah. Takvo tumačenje možemo povezati i s predrasadama prema osobama s invaliditetom, jer se pokazalo da kontakt s takvim osobama smanjuje predrasude (Cameron i Rutland, 2006), što se može postići i neizravnim kontaktom, npr. čitanjem priča o takvim osobama (Cameron i Rutland, 2006). Ipak, u odnosu na spolne predrasude, objašnjenje temeljeno na sličnosti i kontaktu nije dovoljno da objasni taj tip pristranosti jer

djeca obaju spolova pripisuju bolje osobine djevojčicama nego dječacima (Cameron i sur., 2001).

Jedan tip promjena u socio-kognitivnome razvoju koji je posebno bitan u razvoju etničkih predrasuda je rasna konstantnost (Cameron, Alvarez, Ruble i Fulgni, 2001), koja se pojavljuje u dobi od šest godina. Rasna konstantnost je posebno važna kod djece koja su pripadnici rasnih manjina te se kod njih pristranost prema vlastitoj grupi javlja tek kada usvoje shvaćanje rasne konstantnosti te vjerojatno prihvate nemogućnost promjene vlastite rase (Aboud, 1988). Što se tiče percepcije konstantnosti i uzroka pojedinih stanja, u istraživanju Smitha i Williamsa (2005) dobiveno je da djeca u dobi od četiri godine relativno često invaliditet objašnjavaju psihološkim i socijalnim čimbenicima, primjerice time da "osoba ne može hodati zbog toga što misli da ne može hodati" ili "možda mu je mama takva pa ju imitira". Razumijevanje da se radi o tjelesnim uzrocima povećava se s dobi te su primjetni pomaci od četvrte do sedme i od sedme do devete godine kada djeca mogu jasnije shvatiti invaliditet kao trajno stanje.

Prema kognitivno-razvojnoj teoriji predrasuda, djeca tek u dobi od deset do petnaest godine imaju sposobnost razumijevanja reciprociteta te prepoznavanja i poštivanja sličnosti i razlika između svoje i drugih grupa. Reciprocitet zapravo znači spoznaju da su i ona sama nekome stranci. Ipak, kasnija istraživanja (Doyle, Beaudet i Aboud, 1988) pokazuju da djeca već u dobi od sedam ili osam godina počinju to razumijevati te postajati manje ekstremna u stavovima prema drugim skupinama.

Jedna važna teorijska pretpostavka koja proistječe iz kognitivno-razvojnoga okvira jest ta da razvoj sposobnosti zauzimanja tuđe perspektive čini temelj za smanjenje predrasuda i egalitarnije stavove prema pripadnicima drugih skupina (Black-Gutman i Hickson, 1996). Ovdje je bitan razvoj sposobnosti zauzimanja socijalne perspektive koji kreće od nemogućnosti razlikovanja svojega i tuđega stajališta u dobi do šeste godine te dovodi do mogućnosti zauzimanja ne samo tuđe, već i šire društvene perspektive u adolescenciji. Sposobnost zauzimanja etničke perspektive proizlazi pak iz sposobnosti zauzimanja socijalne perspektive, ali mora uključivati i neka etnička znanja (Quintana, Ybarr, Gonzales-Doupe i de Baessa, 2000).

U dobi između sedme i devete godine dolazi i do kvalitativnih promjena u razumijevanju osobnih značajki te djeca mijenjaju svoju percepciju drugih iz one koja se primarno temelji na fizičkim i konkretnim obilježjima (primjerice "osoba kratke kose") na onu koja se temelji na internalnim i psihološkim obilježjima (primjerice "sklon pomaganju"; Rholes, Newman i Ruble, 1990). Promjena u usmjeravanju s vanjskoga na unutrašnje može se povezati i s predrasadama prema osobama s invaliditetom, koje su u većoj mjeri žrtve predrasuda ako je njihovo oštećenje vidljivije, percipirano kao oštećenje nad kojim imaju kontrolu, te kada značajno smanjuje pokretljivost osobe (Hebl i Kleck, 2000). Gledajući kroz prizmu dječjega kognitivnog razvoja, uočljivo je da su svi ovi čimbenici povezani sa

stupnjem kognitivnog razvoja. Mlada djeca najviše opisuju na temelju onoga što im je vidljivo (Cameron i sur., 2001) te ako im je nečije oštećenje jako vidljivo, pridavat će mu veliku važnost pri procjeni osobe. Vezano uz mogućnost kontrole oštećenja, dijete koje smatra da netko ne može hodati zbog toga što "misli da ne može hodati" bit će sklonije odbacivanju (Alvarez, Ruble i Bolger, 2001). Treći element, (ne)pokretnost osobe, može se povezati s djetetovom potrebom za igrom koja traži puno kretanja. Za razliku od mlađe djece, djeca starije dobi znaju smisliti i uživati u "mirnijim" igrama, a u taj će se tip igre dijete s invaliditetom moći potpunije uključiti.

Važno je, međutim, napomenuti da je način na koji djeca reagiraju na perceptivno istaknuta obilježja pripadnika drugih grupa u najvećoj mjeri socijalno, a ne kognitivno, određen. Djeca također mogu iskazivati predrasude i prema osobama koje nemaju istaknuto različito vanjsko obilježje, kao što su, primjerice, pripadnici različitih religija ili homoseksualci, te je takvo reagiranje očita posljedica socijalizacijskih procesa (Tajfel, Jahoda, Nemeth, Rim i Johnson, 1972).

S razvojem dolazi do promjena u važnosti različitih izvora socijalnih utjecaja, pri čemu djeci tijekom odrastanja sve bitniji postaju vršnjaci te se i mehanizmi prenošenja predrasuda i sklonosti diskriminaciji razlikuju u odnosu na ranije (Kiesner i sur., 2003). Osim što socijalizacijski procesi imaju bitnu ulogu u izražavanju predrasuda, oni imaju bitnu ulogu i u njihovu prikrivanju. Primjerice, Penny i Haddock (2007) su pronašli da djeca do 8 godina iskazuju veće predrasude prema pretilima od djece u dobi od 9 ili 10 godina, što je u skladu s kognitivno-razvojnoum teorijom. Ipak, isti autori navode i nalaz Barona i Banajia (2006), koji su mjerili predrasude prema pripadnicima crne rase kod djece u dobi od 6 i 10 godina, te su pronašli postojanje implicitnih predrasuda u objema dobnim skupinama. Za razliku od toga, eksplicitne su predrasude bile značajno manje prisutne u skupini desetogodišnjaka, nego u skupini šestogodišnjaka. Stoga Penny i Haddock (2007) pretpostavljaju da bi ista razlika u implicitnim i eksplicitnim predrasadama starije djece mogla biti pronađena i u odnosu na pretile osobe. Takva pretpostavka upućuje na davanje veće važnosti socijalnim naspram kognitivnim čimbenicima, a upravo se socijalnim čimbenicima bavimo u nastavku rada.

Socijalno-psihološka objašnjenja predrasuda

Brewer (1999) smatra da su predrasude prvenstveno posljedica posebnih društvenih i strukturalnih okolnosti, radije nego prirodna posljedica stvaranja grupa. U društvima u kojima postoji snažan antagonizam među različitim skupinama predrasude se vrlo rano pojavljuju. Primjerice, Bar-Tal (1996) je pokazao da izraelska djeca u dobi od 2.5 godine negativnije doživljavaju muškarca prikazanoga na slici ako je on označen kao Arapin nego ako nije nikako označen, što upućuje na izuzetno veliku važnost socijalne okoline i to znatno prije dobi u kojoj se u uobičajenijim uvjetima pokazuju predrasude. Također, u istraživanjima dječjih

stavova prema osobama oboljelima od AIDS-a pokazana je snažna povezanost roditeljske sklonosti heteroseksizmu s dječjim predrasudama prema oboljelima od ove bolesti (Sittig Cossman, 2004), što ponovno potvrđuje važnost socijalnoga učenja. Najjače se socijalno učenje događa u ranom djetinjstvu. Djeca uče stavove roditelja, te ako pokazuju iste predrasude kao i roditelji, roditelji ih izravno, ali češće i neizravno, nagrađuju. Osim roditeljskih utjecaja, potrebno je napomenuti da se predrasude uče i unutar jedne kulture, tako da mnogi pripadnici iste kulture imaju zajedničke predrasude. Primjerice, predrasude prema osobama s prekomjernom težinom češće su u kulturama koje puno drže do fizičkoga izgleda (Crandall i Martinez, 1996). Važnost širih kulturalnih utjecaja na predrasude prema određenim manjinama pokazalo je i istraživanje Todisijeviča i Enyedija (2003). Ovi su autori ispitivali predrasude prema Romima u dva Mađarska grada te su dobili da su roditeljske predrasude i visoka sklonost autoritarnosti kod adolescenata značajni prediktori predrasuda prema Romima. Potrebno je dodatno napomenuti da se u gradu u kojem je postojala normirana predrasuda prema Romima, tj. u kojem je bilo kulturalno prihvatljivo iskazivati tu vrstu predrasuda, utjecaj autoritarnosti samoga ispitanika na postojanje predrasuda znatno smanjio.

Bigler, Jones i Lobliner (1997) su pokazali da su djeca sklona predrasudama prema drugoj skupini samo ako im se ta razlika na neki način naglasi: primjerice, ako se djeci u dobi od 6 do 9 godina dade da odjenu majice dviju različitih boja, sama ta činjenica neće dovesti do pokazivanja negativne pristranosti prema drugoj skupini, no ako ih se fizički razdvoji ili ako se verbalno izrazi da se te dvije skupine razlikuju, djeca će biti sklona pristranostima. Ovakva istraživanja upućuju na važnost socijalnih uvjeta u stvaranju predrasuda te u nastavku prikazujemo teorije koje naglašavaju socijalno-psihološki aspekt.

Teorija socijalnoga identiteta

Teorija socijalnoga identiteta nastoji osmisliti međugrupne odnose u stvarnom socijalnom kontekstu (Tajfel i Turner, 1979). Njome se pokušava pružiti sveobuhvatno objašnjenje međugrupnih odnosa i socijalnih promjena u socijalno stratificiranome društvu te naglasiti da međugrupni odnosi ne mogu biti objašnjeni samo na temelju individualne psihologije, već da je potrebno uzeti u obzir interakciju pojedinca i društva. Ova teorija sadrži tri odvojena elementa: 1) analizu aspekata kolektivne psihologije, 2) posebne međugrupne razlike u statusu i 3) sklonost da se nečiji problemi identiteta rješavaju ili na razini pojedinca ili na razini grupe. Teorijom se socijalnoga identiteta nastoje objasniti psihološke posljedice za članove određene skupine u odnosu na status grupe (visok ili nizak) i percipiranu prirodu međugrupnih statusnih razlika (stabilne nasuprot nestabilnima, legitimne nasuprot nelegitimnima). Glavne strategije koje pri rješavanju problema niskog statusa grupe mogu koristiti pripadnici grupe jesu: individualna mobilnost, socijalna kreativnost i socijalno natjecanje. Prema ovoj teoriji, predrasude nastaju kao posljedica želje pojedinca da se identificira s grupom koja je superiorna drugim

grupama te se ona usmjerava na središnju ulogu različitih socijalnih identiteta koje osoba ima, na njihovu istaknutost u različitim situacijama, kao i na njihov utjecaj na socijalno prosuđivanje i ponašanje.

Postavlja se pitanje u kojoj se mjeri samopoštovanje može povezati s teorijom socijalnoga identiteta. Moguća su dva načina povezanosti: uspješna diskriminacija vanjske grupe povećava samopoštovanje ili da ugroženo tj. sniženo samopoštovanje povećava međugrupnu diskriminaciju. Međutim, ovakva su objašnjenja povezana s određenim ograničenjima. Primjerice, do povezanosti socijalnoga identiteta i samopoštovanja dolazi samo u situacijama istaknutoga socijalnog identiteta, a diskriminacija se često javlja i bez takve istaknutosti određenoga socijalnog identiteta. Takav je nalaz dobiven i u Stonesovu (2006) istraživanju o stavovima prema homoseksualcima, gdje negativnost iskazanoga stava nije bila povezana s istaknutošću (heteroseksualnoga) identiteta, već s trajnim osobinama, poput autoritarnosti i orijentacije socijalnoj dominaciji. Ova se teorija ne može u potpunosti primijeniti na dječji razvoj, jer zanemaruje kognitivnu specifičnost djece, no postoji modifikacija ove teorije primjereno dječjoj dobi, koju obrađujemo u nastavku.

Razvojna teorija socijalnoga identiteta

U skladu s teorijom socijalnoga identiteta u odnosu na odraslu populaciju, i razvojna se teorija socijalnoga identiteta usmjerava na ulogu konteksta u isticanju određenoga socijalnog identiteta, kao i na sklonost da se favorizira vlastita grupa te da se omalovažavaju vanjske grupe. Ta je tendencija prisutna već u dječjoj dobi te je pronađeno da je socijalni identitet djece u velikoj mjeri ovisan o drugim čimbenicima, poput stupnja, stabilnosti i legitimnosti razlikovanja među grupama (Nesdale, 1999).

Razvojna se teorija socijalnoga identiteta (Nesdale, 1999, 2004) prvenstveno bavi etničkim predrasudama te njihov nastanak smatra krajnjom točkom u procesu koji uključuje četiri faze. Prva se faza naziva *nediferenciranom* te je ona vezana uz dob od dvije do tri godine. U tome razdoblju sami rasni i etnički znakovi nemaju nikakvih značenja za djecu (Nesdale, Durkin, Maass i Griffiths, 2005). U dobi od tri godine dolazi do druge faze koju obilježava *etnička svjesnost*. U toj dobi djeca jasno mogu razlikovati ljude po boji kože te su već u mogućnosti od odraslih naučiti neke od verbalnih oznaka za osobe različitih rasa ili etničkih skupina (Nesdale i sur., 2005). Potrebno je naglasiti da približna dob od tri godine označava samo početak etničke svjesnosti, jer i sama etnička svjesnost ima nekoliko faza razvoja te se razvija najmanje do dobi od deset ili jedanaest godina. Ključna značajka ove faze jest prepoznavanje sebe kao pripadnika vlastite etničke skupine. Djeca iz većinske etničke skupine pokazuju takvu svjesnost nešto ranije, što može biti posljedica njihova jasnijega i prihvatljivijega položaja (Nesdale i sur., 2005). Ona ulaze u fazu *etničkih preferencija* u približnoj dobi od četiri godine, koju

obilježava snažna preferencija vlastite grupe. Nesdale i Flesser (2001) su utvrdile da su djeca već u dobi od 5 godina svjesna statusa svoje grupe, čak i ako se radi samo o minimalnoj grupi. Također, status je njihove grupe povezan s njihovom željom da ostanu članovi te grupe, kao i s time koliko se sličnima doživljavaju s ostalim članovima grupe. U ovoj se fazi, prema navedenim autoricama, radi prvenstveno o pozitivnom poistovjećivanju i o pozitivnom doživljavanju vlastite grupe (Nesdale i sur., 2005), a ne o negativnom doživljavanju drugih. Griffiths i Nesdale (2006) su pak pokazale da djeca koja su pripadnici manjina i u kasnijoj dobi manje konzistentno pokazuju preferenciju svoje skupine, što je vjerojatno posljedica širega društvenog stava da je njihova grupa manje vrijedna.

I drugi autori (Cameron i sur., 2001) potvrđuju da djeca mlađe dobi najčešće ne pokazuju neprijateljstvo prema vanjskim grupama, već samo preferenciju vlastite, posebice kada se odvojeno prilazi vrednovanju vlastite i vanjskih grupa. Prijelaz u fazu nastanka *etničkih predrasuda* javlja se u dobi od 6 ili 7 godina. Eventualno pojavljivanje etničkih predrasuda ovisi o stupnju u kojem se djeca poistovjećuju sa svojom socijalnom grupom, o predrasudama koje postoje u djetetovoj društvenoj grupi te o postajanju natjecanja ili sukoba između vlastite i druge etničke grupe. Treći navedeni element ima posebno naglašenu ulogu ako se radi o doživljaju članova vlastite etničke skupine da su potencijalno ili stvarno ugroženi od članova druge etničke skupine, posebice ako imaju doživljaj ugroženosti vlastite dobrobiti ili statusa (Nesdale i sur., 2005). Da predrasude ne moraju nužno nastati, potvrđuje i istraživanje Bennetta, Lyons, Sanija i Barretta (1998), koji su ispitivali koliko pozitivnih, a koliko negativnih osobina djeca u dobi od 6 do 15 godina pripisuju pripadnicima svoga naroda (Englezima), a koliko pripadnicima četiriju drugih naroda. Pokazalo se da su djeca u svim dobnim skupinama značajno sklonija pripadnicima svojega naroda pripisati pozitivnije osobine nego drugima, no da drugim narodima nisu sklonija pripisati značajno negativnije osobine nego svome narodu, što je jedna od potvrda razvojne teorije socijalnoga identiteta prema kojoj predrasude nisu neizbježna faza u razvoju socijalnoga, prvenstveno etničkoga, identiteta.

Iako se ova teorija prvenstveno odnosi na objašnjenje etničkih predrasuda, dobro je uočiti i njezinu primjenjivost na druge skupine izložene predrasudama. Primjerice, djeci s isključivo tjelesnim invaliditetom može biti prijetnja činjenica da ih se često poistovjećuje s djecom koja uz tjelesni invaliditet imaju i sniženu inteligenciju te stoga mogu izražavati predrasude prema takvoj djeci.

Nesdale (1999) je također pronašla da, nakon čitanja priča o pripadnicima vlastite i vanjske etničke skupine, djeca pamte puno više stereotipnih informacija o pripadnicima vanjske grupe, a puno više nestereotipnih informacija o pripadnicima vlastite grupe. Ona također pamte više negativnih ponašanja pripadnika vanjske grupe, a više pozitivnih pripadnika vlastite grupe. Ono što potvrđuje veću primjerenost razvojne teorije socijalnog identiteta u odnosu na socijalno-kognitivnu teoriju jest činjenica da se ova vrsta pristranosti povećava s dobi, dakle, bila je viša

kod dvanaestogodišnjaka nego kod osmogodišnjaka (Nesdale, 1999). Nesdale (1999) upućuje na to da procesi socijalne identifikacije mogu nadvladati dosegnuti stupanj kognitivnoga razvoja i moralnoga rezoniranja kada je riječ o odnosu prema grupama koje su objekti predrasuda. Razvojna teorija socijalnoga identiteta stoga se može smatrati najprihvatljivijom teorijom dječjih, prvenstveno etničkih, predrasuda.

Teorija socijalnoga odraza

Prema teoriji socijalnoga odraza (*engl. Social reflection theory*, Horowitz i Horowitz, 1938) predrasude reflektiraju različite vrijednosti koje se pridaju različitim grupama u svakome društvu u kojem postoji određena društvena hijerarhija. Prema tome, da bi dijete razvilo predrasude, ono treba imati neke spoznaje o socijalnoj hijerarhiji i vrijednostima, no te spoznaje ne trebaju biti previše konkretne. Dječje predrasude odražavaju stavove i vrijednosti šire društvene zajednice, koje se u najvećoj mjeri prenašaju preko roditelja (Horowitz i Horowitz, 1938). Potvrdu tome daje istraživanje Castellija, Zogmaistera i Tomellerija (2009) koje je pokazalo da su stavovi djece u dobi od 3 do 6 godina prema Afroamerikancima usklađeni s implicitnim, no ne i eksplicitnim stavovima njihovih majki prema Afroamerikancima, kao ni sa stavovima očeva. Ovaj nalaz potvrđuje važnost prikrivenih predrasuda majki na oblikovanje djetetovih stavova. Vezano uz predrasude prema starijima, Montepare i Zebrowitz (2002) su na temelju pregleda literature zaključili da djeca imaju uvjerenja i stereotipe koji su slični onima mladih odraslih, što bi se ponovno moglo protumačiti teorijom socijalnoga odraza. Djeca uče svoje stavove prema konkretnim skupinama ili direktnim "poučavanjem" ili promatranjem i oponašanjem verbalnih i neverbalnih reakcija roditelja i drugih značajnih odraslih. Prema ovoj teoriji, društvena stratifikacija stvara okolinu gdje stavovi i stereotipi o grupama jednostavno odražavaju percipiranu grupnu moć i status, a djeca preuzimaju te stavove zbog toga što žele ugoditi svojim roditeljima te biti nagrađena i identificirati se s njima. Ipak, potrebno je napomenuti da, iako su korelacije između dječjih i roditeljskih stavova prema pojedinim grupama uglavnom pozitivne i značajne, one su najčešće niske. Nesdale (2004) stoga primjećuje da djeca ipak ne upijaju stavove okoline poput prazne ploče, već ih, na svoj način, aktivno prihvaćaju ili odbacuju.

Ipak, ako djeca nemaju mogućnost sama dovesti u pitanje stavove svoje okoline, ona će ih vjerojatno u najvećoj mjeri prihvatiti. Istraživanje Čorkalo Biruški i Ajdukovića (2008), provedeno tijekom 6 godina u Vukovaru, je pokazalo da se većina stavova manjine i većine blago približila tijekom toga razdoblja, no da su se najmanje približili stavovi djece, jer ona odrastaju u podijeljenoj zajednici. Prijašnji su nalazi ovih autora (Čorkalo i Ajduković, 2003; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2007) pokazali, u usporedbi s odraslima, veću spremnost djece na diskriminaciju pripadnika druge skupine. To se djelomično može smatrati posljedicom odvojenoga školovanja koje djeci otežava međuetničke kontakte.

Postojeće stanje odijeljenih škola onemogućava djeci da se svakodnevno druže s djecom iz druge etničke skupine te da ih dožive u kontekstu u kojem etnička pripadnost nije istaknuta (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Ona stoga nemaju priliku da vlastitim iskustvom potvrde ili opovrgnu mišljenje koje im je ponuđeno u obitelji ili široj zajednici (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Ovaj je primjer snažna potvrda teorije socijalnoga odraza prema kojoj djeca odražavaju stavove okoline, kao i posljedice tih stavova, često bez stvarnoga razumijevanja ili mogućnosti da ih preispitaju.

Ostali pristupi u objašnjenju predrasuda

U nastavku će biti prikazani neki pristupi u objašnjenju predrasuda koji se češće primjenjuju na predrasude odraslih, no smatramo ih djelomično primjenjivima i na predrasude kod djece, ili pak neki noviji, manje provjeravani pristupi, koji uključuju integraciju nekih do sada prikazanih teorijskih objašnjenja.

Evolucijski pristup u objašnjenju predrasuda

Prema evolucijskoj perspektivi, pojedinci preferiraju pripadnike vlastite grupe te su skloniji pomagati njima nego pripadnicima vanjskih grupa, dok će pripadnike vanjskih grupa, posebice ako predstavljaju prijetnju opstanku vlastite grupe, izbjegavati ili čak napadati.

Prema ovom je pristupu, dječje razmišljanje o društvenim grupama organizirano u skladu s nasljeđenim teorijama o ljudima, što ih vodi u načinu na koji će interpretirati informacije o društvenim grupama (Hirschfeld, 2001). Djeca, kao i odrasli, imaju ugrađen mehanizam da slušaju autoritete koji ih, među ostalim, informiraju o pripadnicima vanjskih grupa (Fishbein, 1996).

Različiti pojedinci ili grupe mogu predstavljati različite oblike prijetnje za opstanak drugih (Kurzban i Leary, 2001). Primjerice, oboljeli od različitih bolesti mogu predstavljati prijetnju zbog toga što su potencijalni izvor zaraze. Istraživanje Parka, Faulknera i Schallera (2003) je pokazalo da i danas oni pojedinci koji više strahuju od zaraznih bolesti imaju veću sklonost odbacivanju ili izbjegavanju osoba s invaliditetom, iako je poznato da ne postoji racionalna osnova za takav strah. Također, evolucionisti daju i djelomično objašnjenje za predrasude prema osobama s prekomjernom težinom. Naime, takvim se osobama najčešće pripisuje da nisu dobroga zdravlja te ih je stoga posebno rizično birati kao partnere, tj. potencijalne roditelje svoje djece. Iako su pretile osobe često ismijavane i odbacivane i u drugim kontekstima, a ne samo u situacijama potencijalnih traženja partnera, ovaj nalaz možemo povezati i s pojavom etničkoga razdvajanja u predadolescenciji. Ta se pojava smatra posljedicom stava da nije primjereno izlaziti s pripadnikom druge etničke skupine te se u predadolescenciji, kada takvi izlasci počinju, time "osigurava" da osoba neće ući u partnerski odnos s pripadnikom druge etničke

skupine (Aboud i Amato, 2001). Što se tiče nacionalnih i etničkih predrasuda, primordijalan pristup nacionalizmu naglašava da pojedinac ima evolucijski uvjetovane snažne emocionalne veze s grupom čijim se pripadnikom doživljava (Young, 1993) te se stoga i odbacivanje drugih etničkih skupina može smatrati donekle evolucijski uvjetovanim.

Evolucijski je pristup često kritiziran stoga što naizgled opravdava predrasude smatrajući ih nečim posve prirodnim. Također, iako on djelomice objašnjava pozadinu predrasuda, previše ju pojednostavljuje te ne omogućava dostatno razumijevanje u današnje vrijeme relevantnih uzroka predrasuda. Iako evolucijski pristup može dati objašnjenje povijesti razvoja neodređenih mehanizama u pozadini predrasuda, suvremeni su pristupi bolji u razumijevanju danas relevantnih uzroka predrasuda.

Teorija realnoga sukoba i teorija "žrtvenoga janjeta"

Prema teoriji realnoga sukoba, predrasude i diskriminacija se temelje na sukobu interesa među grupama (LaVine i Campbell, 1972; prema Esses, Jackson i Armstrong, 1998). Kada su ciljevi različitih grupa u društvu kompatibilni, vjerojatnije će se razvijati pozitivni odnosi; no kada su nekompatibilni, dolazi do negativnih međugrupnih stavova. Ova se teorija naziva teorijom realnoga sukoba iz razloga što se radi o realnom međugrupnome natjecanju za deficitarna sredstva. Prema ovoj teoriji, međugrupna prijetnja i sukobi rastu zajedno s percipiranom važnošću natjecanja za sredstva. Zajedno se s intenzitetom sukoba pojačavaju i neprijateljski osjećaji prema drugoj grupi, a posebno zabrinjavajuće jest to da u situaciji postojećega sukoba kontakt i blizina dviju grupa samo pojačavaju intenzitet sukoba. Ova je teorija potvrđena i nekim novijim istraživanjima (Jackson, 1993; Taylor i Moghaddam, 1994). Iako je ona tek u manjoj mjeri primjenjiva na dječje predrasude, stoga što djeca imaju nedostatan shvaćanje šire društvene i ekonomske situacije, možemo pretpostaviti da su djeca u stanju oponašati i odražavati emocije i stavove koje prema "neprijateljskim" grupama iskazuju njihovi roditelji. Također, eksperiment Sherifa, Harveya, Whitea, Hooda i Sherifa (1961), u kojem je izazvan sukob među pripadnicima dviju nasumce određenih grupa, je pokazao da su djeca sklona ulaziti u sukobe s drugim skupinama zbog borbe oko teško dostupnih sredstva.

Prema teoriji "žrtvenoga janjeta" (Zawadzki, 1948; prema Esses, Jackson i Armstrong, 1998), prijetnja i sukobi oko deficitarnih sredstava također dovode do neprijateljskih osjećaja, no ti se osjećaji često preusmjeravaju na neku slabiju društvenu grupu, a ne na stvarni izvor prijetnje. Teoriju "žrtvenoga janjeta" možemo povezati i s teorijom unutrašnjega stanja, prema kojoj su strože kažnjavana djeca sklonija predrasudama (Harris, Gough i Martin, 1950). Moguće objašnjenje jest to da takva djeca jednostavno traže "žrtveno janje" prema kojem će

iskazati svoje neprijateljske osjećaje, jer je iskazivanje negativnih osjećaja prema roditeljima previše rizično.

Vezano uz materijalne koristi i štete koje ljudsko društvo ima od pojedinih članova i konkretnih skupina, važno je reći da društvo upravo počiva na koristi koju za grupu imaju pojedinačni trud, znanja i materijalni izvori. Činjenica da neki članovi grupa ne mogu doprinijeti na jednak način može utjecati na njihovo svojevrsno odbacivanje. Osobe s fizičkim teškoćama ponekad su smatrane onima koje manje doprinose društvu ili su čak "skupe" za društvo. U suvremenim društvima, gdje postoje mnoga zanimanja te moguće prilagodbe za osobe s invaliditetom, one mogu u velikoj mjeri doprinijeti dobrobiti društva, no kako predrasude prema tim osobama i dalje postoje, potrebno je pronaći druga moguća teorijska objašnjenja ove pojave (Neuberg, Smith i Asher, 2000).

Novi pristupi u objašnjenju predrasuda

Među novim je pristupima potrebno spomenuti *model zajedničkoga unutargrupnog identiteta* Gaertnera i Dovidia (2000), prema kojem predrasude mogu biti smanjene korištenjem nadređenoga grupnog identiteta, poput "učenika iste škole", a ne "pripadnika različitih etničkih zajednica". *Razvojni model subjektivne grupne dinamike* Abramsa, Rutlanda i Cameron (2003) temelji se na procesima uključenosti i isključenosti te navodi da član vanjske grupe može biti prihvaćen od strane neke druge grupe ako joj pokazuje lojalnost te ako odstupa od normi svoje grupe (navija za klub koji nije iz njegova grada, nego je iz grada druge grupe). Ovaj fenomen nije primjećen kod petogodišnjaka, no primjećen je kod dvanaestogodišnjaka. Može se spomenuti i *razvojna međugrupna teorija*, koja naglašava važnost triju procesa, a to su: uspostavljanje psihološke istaknutosti različitih osobnih atributa; kategoriziranje pojedinaca na temelju istaknute dimenzije te razvijanje stereotipa i predrasuda o istaknutim socijalnim grupama (Bigler i Liben, 2007). Prema ovoj teoriji, društva tretiraju pripadnike manjina na određene načine (segregiraju ih) te time daju djeci poruku o tome je li određena manjinska pripadnost važna dimenzija nečije osobnosti. Prikazani noviji pristupi značajan su korak u približavanju različitih teorijskih pristupa.

ZAKLJUČAK

Predrasude u dječjoj dobi vrlo su složen fenomen koji je teorijski nedovoljno obrađen. Stoga je potrebno, uz korištenje teorijskih objašnjenja dječjih predrasuda, nastojati povezati i teorijska objašnjenja predrasuda u odrasloj dobi s osobitostima dječjega razvoja, uzimajući u obzir dječju potrebu za pojednostavljivanjem, nemogućnost apstraktnoga mišljenja i snažnu ovisnost o socijalnoj okolini, posebice o roditeljima, ali i o vršnjacima i kulturnoj sredini. Prema različitim

teorijskim pristupima, dječje su predrasude posljedica hladnoga i strogoga roditeljskog odnosa prema djetetu, djetetovih kognitivnih ograničenja, oponašanja ili želje za uklapanjem u okolinu te odražavanja širih društvenih utjecaja. Evolucijska objašnjenja također daju vrijedan doprinos razumijevanju mehanizama u podlozi predrasuda, no samo na općenitoj razini. Neka su teorijska objašnjenja, poput teorije realnoga sukoba, manje primjerena za dječju dob zbog dječje nemogućnosti apstraktnoga mišljenja, no uvijek treba imati na umu mogućnost da djeca jednostavno upijaju društvene stavove bez stvarnoga razumijevanja njihova sadržaja.

Neka istraživanja (Powlishta i sur., 1994) pokazuju da se dječje predrasude ne mogu jednostavno protumačiti razlikama u ličnosti niti razlikama u kognitivnome razvoju te je očito potreban sveobuhvatan pristup kako bi se objasnile dobivene razlike u predrasadama prema različitim skupinama te na različitim mjerama. Potrebno je u većoj mjeri pronalaziti sličnosti između različitih pristupa te načine na koje bi se oni mogli međusobno obogatiti.

Najprimjerenija među dosadašnjim teorijama dječjih predrasuda čini se razvojna teorija socijalnog identiteta, koja daje dokaze o tome da socijalne norme ili međugrupne emocije često djeluju snažnije od postignutog stupnja kognitivnog razvoja (Nesdale, 1999). U budućim istraživanjima potrebno je u većoj mjeri istraživati prikrivene predrasude i suptilne načine izražavanja predrasuda kod djece. Također je nužno koristiti integraciju različitih pristupa koju omogućavaju neki od novih modela i teorija. Važno je osmisliti i vrednovati i veći broj intervencija utemeljenih na različitim teorijskim pristupima, kako bi se pronašlo koji od njih, odnosno koja od njihovih kombinacija, jest najprimjereniji/a za smanjivanje dječjih predrasuda.

LITERATURA

- About, F.E. (1988). *Children and prejudice*. Cambridge, MA: Basic Blackwell.
- About, F.E. i Amato, M. (2001). Development and socialization influences on intergroup bias. U: R. Brown i S. Gaertner (Ur.), *Blackwell Handbook of Social psychology: Intergroup processes* (str. 65-85). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- About, F.E. i Mitchell, F.G. (1977). Ethnic role Takinc: The effects of preference and self-identification. *International Journal of Psychology*, 12, 1–17.
- Abrams, D., Rutland, A. i Cameron, L. (2003). The development of subjective group dynamics: Children's judgement of normative and deviant in-group and out-group individuals. *Child Development*, 74(6), 1840-1856.
- Akrami, N. (2005). *Prejudice: The Interplay of Personality, Cognition and Social Psychology*. Uppsala Universitet, Uppsala; preuzeto 21.9.2007. s Digital comprehensive summaries of Uppsala dissertations from the faculty of social sciences, mrežna stranica: www.diva-portal.org/diva/getDocument?urn_nbn_se_uu_diva-5785_2_fultext.pdf

- Akrami, N., Ekehammar, B., Claesson, M. i Sonnander, K. (2006). Classical and modern prejudice: Attitudes toward people with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 27*, 605–617.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. New York: Doubleday anchor books.
- Alvarez, J.M., Ruble, D.N. i Bolger, N. (2001). The role of evaluation in the development of person perception. *Child Development, 72*, 1409-1425.
- Baron, A.S. i Banaji, M.R. (2006). The development of implicit attitudes. *Psychological Science, 17*, 53-58.
- Bar-Tal, D. (1996). Development of social categorizations and stereotyping in early childhood: The case of "the Arab" concept of formation, stereotypes, and attitudes by Jewish children in Israel. *International Journal of Intercultural Relations, 20*, 341-370.
- Bennet, M., Lyons, E., Sani, F. i Barrett, M. (1998). Children's subjective identification with the group and in-group favoritism. *Developmental Psychology, 34*, 902-909.
- Bigler R.S., Jones L.C. i Lobliner D.B. (1997). Social categorization and the formation of intergroup attitudes in children. *Child Development, 68*, 530-543.
- Bigler, R.S. i Liben, L.S. (2007). Developmental intergroup theory. *Current Directions in Psychological Science, 16*, 162-166.
- Black-Gutman, D. i Hickson, F. (1996). The relationship between racial attitudes and social-cognitive development in children: An Australian study. *Developmental Psychology, 32*, 448-456.
- Brewer, M.B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues, 55*, 429–444.
- Brown, R. (1995). *Prejudice: Its Social Psychology*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Cameron, J.A., Alvarez, J.M., Ruble, D.N. i Fulgni, A.J. (2001). Children's lay theories about ingroups and outgroups: Reconceptualizing research of prejudice. *Personality and Social Psychology Review, 5*, 118-128.
- Cameron, L. i Rutland, A. (2006). Extended contact through story reading in school: Reducing children's prejudice toward the disabled. *Journal of Social Issues, 62*, 469-488.
- Castelli, L., Zogmeister, C. i Tomelleri, S. (2009). The transmission of racial attitudes within the family. *Developmental Psychology, 45*, 586-591.
- Crandall, C.S., Eshleman, A. i O'Brien, L. (2002). Social norms and the expression and suppression of prejudice: The struggle for internalization. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*, 359-378.
- Crandall, C. i Martinez, R. (1996). Culture, ideology and antifat attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*, 1165-1176.
- Čorkalo, D. i Ajduković, D. (2003). Uloga škole u poslijeratnoj socijalnoj rekonstrukciji zajednice. *Dijete i društvo, 2-3*, 219-234.

- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2007). Separate school-divided community: The role of school in post-war social reconstruction. *Review of Psychology*, 14, 93-108.
- Čorkalo Biruški, D. i Ajduković, D. (2008). Stavovi učenika, roditelja i nastavnika prema školovanju: Što se promijenilo tijekom šest godina u Vukovaru? *Migracijske i etničke teme*, 24, 189-216.
- Doyle, A.B., Beaudet, J. i Aboud, F.E. (1988). Developmental patterns in the flexibility of children's ethnic attitudes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 19, 3-18.
- Duriez, B., Soenens, B. i Vansteenkiste, M. (2007). In search of the antecedents of adolescent authoritarianism: The relative contribution of parental goal promotion and parenting style dimensions. *European Journal of Personality*, 21, 507-527.
- Ekehammar, B. i Akrami, N. (2003). The relation between personality and prejudice: A variable-and a person-centred approach. *European Journal of Personality*, 17, 449-464.
- Ekehammar, B. i Akrami, N. (u pripremi). *Attitudes to homosexuality among Swedish women and men*. Uppsala University, Sweden.
- Ekehammar, B., Akrami, N. i Araya, T. (2000). Development and validation of Swedish classical and modern sexism scales. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41, 307-314.
- Esses, V.M., Jackson, L.M. i Armstrong, T.L. (1998). Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*, 54, 699-724.
- Fishbein, H.D. (1996). *Peer prejudice and discrimination: Evolutionary, cultural and developmental dynamics*. Boulder: CO Westview.
- Gaertner, S.L. i Dovidio, J.F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. New York: Psychology Press.
- Griffith, J.A. i Nesdale, D. (2006). In-group and out-group attitudes of ethnic majority and minority children. *International Journal of Intercultural Relations*, 36, 735-749.
- Harris, D.B., Gough, H.G. i Martin, W.E. (1950). Children's ethnic attitudes: II. Relationship to parental beliefs concerning child training. *Child Development*, 21, 169-181.
- Hebl, M.R. i Kleck, R.E. (2000). The social consequences of physical disability. U: T.F. Heatherton, R.E. Kleck, M.R. Hebl i J.G. Hull (Ur.), *Social Psychology of Stigma* (str. 419-439). London: The Guilford Press.
- Hirschfeld, L.A. (2001). On a folk theory of society: Children, evolution, and mental representations of social groups. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 107-117.
- Horowitz, E.L. i Horowitz, R.E. (1938). Development of social attitudes in children. *Sociometry*, 1, 301-338.
- Jackson, J.W. (1993). Realistic group conflict theory: A review and evaluation of theoretical and empirical literature. *Psychological Record*, 43, 395-404.

- Kiesner, J., Maass, A., Cadinu, M. i Vallese, I. (2003). Risk factors for ethnic prejudice during early adolescence. *Social Development*, 12, 288-308.
- Kurzban, R. i Leary, M. R. (2001). Evolutionary origins of stigmatization: The functions of social exclusion. *Psychological Bulletin*, 127, 187-208.
- McConahay, J.B. (1986). Modern racism, ambivalence, and the modern racism scale. U: J.F. Dovidio i S.L. Gaertner (Ur.), *Prejudice, Discrimination and Racism* (str. 91-126). New York: Academic Press.
- McFarland, S.G. (2001). *Prejudiced people: Individual differences in explicit prejudice*. Rukopis. Western Kentucky University.
- Montepare, J. M. i Zebrowitz, L.A. (2002). A social-developmental view of ageism. U: T.D. Nelson (Ur.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons* (str. 77-125). Cambridge, MA: MIT Press.
- Nesdale, D. (1999). Developmental changes in children's ethnic preferences and social cognitions. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20, 501-519.
- Nesdale, D. (2004). Social identity processes and children's ethnic prejudice. U: M. Bennett i F. Sani (Ur), *The Development of Social Self* (str. 219-245). New York: Psychology Press.
- Nesdale, D., Durkin, K., Maass, A. i Griffiths, J. (2005). Threat, group identification and prejudice. *Social Development*, 14, 189-205.
- Nesdale, D. i Flessler, D. (2001). Social identity and the development of children's group attitudes. *Child Development*, 72, 506-517.
- Neuberg, S.L., Smith, D.L. i Asher, T. (2000). Why people stigmatize: Toward a biocultural framework. U: T.F. Heatherton, R.E. Kleck, M.R. Hebl i J.G. Hull (Ur.), *Social Psychology of Stigma* (str. 31-61). London: The Guilford Press.
- Park, J.H., Faulkner, J. i Schaller, M. (2003). Evolved disease-avoidance processes and contemporary anti-social behaviour: Prejudicial attitudes and avoidance of people with physical disabilities. *Journal of Nonverbal Behavior*, 27, 65-87.
- Penny, H. i Haddock, G. (2007). Children's stereotypes of overweight children. *British Journal of Developmental Psychology*, 25, 409-418.
- Powlishita, K.K., Serbin, L.A., Doyle, A. i White, D.R. (1994): Gender, ethnic, and body type biases: The generality of prejudice in childhood. *Developmental Psychology*, 30, 526-536.
- Quintana, S.M., Ybarr, V.C., Gonzales-Doupe, P.I. i de Baessa, Y. (2000). Cross-cultural evaluation of ethnic perspective-taking ability: An exploratory investigation with U.S. Latino and Guatemalan Latino children. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 6, 334-351.
- Reber, A S. i Reber, E. (2001). *The Penguin Dictionary of Psychology*. London: Penguin books.

- Rholes, W.S., Newman, L.S. i Ruble, D.N. (1990). Understanding self and other: Developmental and motivational aspects of perceiving persons in terms of invariant dispositions. U: E. T. Higgins i R. M. Sorrentino (Ur.), *Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social Behavior* (Vol. 2., str. 369-407). New York: Guilford Press.
- Sherif, O.J. Harvey, White B.J., Hood, W.R. i Sherif, C.W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave Experiment*; preuzeto 28. 5. 2009. s Classics in the History of Psychology; mrežna stranica: <http://psychclassics.yorku.ca/Sherif/>
- Sidanius, J. i Pratto, F. (1999). *Social Dominance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sittig Cossman, J. (2004). Parent's heterosexism and children's attitudes toward people with AIDS. *Sociological Spectrum*, 24, 319-339.
- Smith, L.A. i Williams, J.M. (2005). Developmental differences in understanding the causes, controllability and chronicity of disabilities. *Child: Care, Health and Development*, 31,479-488.
- Stones, C. R. (2006). Antigay prejudice among heterosexual males: Right-wing authoritarianism as a stronger predictor than social-dominance orientation and heterosexual identity. *Behavior and Personality*, 34, 1137-1150.
- Tajfel, H., Jahoda, G., Nemeth, C., Rim, C. Y. i Johnson, N. (1972). The devaluation by children of their own national and ethnic group; Two case studies. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 11, 235-243.
- Tajfel, H. i Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. U: W.G. Austin i S. Orchel (Ur.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (str. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Taylor, D. M. i Moghaddam, F.M. (1994). *Theories of Intergroup Relations: Intergroup Social Psychological Perspectives*. Westport, CT: Praeger.
- Todisijevič, B. i Enyedi, Z. (2003). Authoritarianism vs. cultural pressure. *Journal of Russian and East European Psychology*, 40, 31-54.
- Young, C. (1993). The dialectics of cultural pluralism. U: C. Young, (Ur.), *The Rising Tide of Cultural Pluralism: The Nation-State at Bay?* (str. 3-35). Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Theories and Research of Prejudice in Young Children

Abstract

This article is a review of psychological knowledge about development of prejudice during childhood. The most frequently used approaches are the socio-cognitive developmental theory of prejudice and the developmental theory of social identity. While the former is more based on knowledge about cognitive aspects of development, the latter accentuates the fact that children's prejudice is a result of children's identification with their group, the fact that their group is prejudiced and the fact that there is conflict or competition between the ingroup and the outgroup.

One of the themes mentioned in this review is children's stigmatization which, except for prejudice toward members of some group, also includes dehumanization which, may endanger well-being of stigmatized group members or psychosocial development of affected children.

Concerning the fact that theories about development of prejudice in childhood are relatively small in number and also insufficient for an explanation of different types of children's prejudice, we also present in this review different theoretical approaches to prejudice in adulthood which we attempt to adjust for children's age. Among different approaches (such as personality, cognitivist, socio-psychological and evolutionary approach), the possibilities for application of socio-psychological theories are more elaborated, especially the theory of social identity, the realistic conflict theory, the scapegoat theory and the theory of system justification. In application of approaches mentioned in explaining children's prejudice, it is necessary to accept some specific qualities of children's development, such as their need for simplification, inability of abstract thinking and smaller capability of opposition to social influences. There is a necessity for further research, which would explain different types of children's prejudice and acquaint the inner perspective of affected children.

Keywords: prejudice, children prejudice, cognitive explanation of prejudice, developmental theory of social identity, stigmatisation

Primljeno: 20.01.2009.

briši stranicu